

FABRIKSVIRKSOMHED UNDER ARKTISKE FORHOLD .

Af driftsbestyrer *K. N. Christensen*, Narssaq

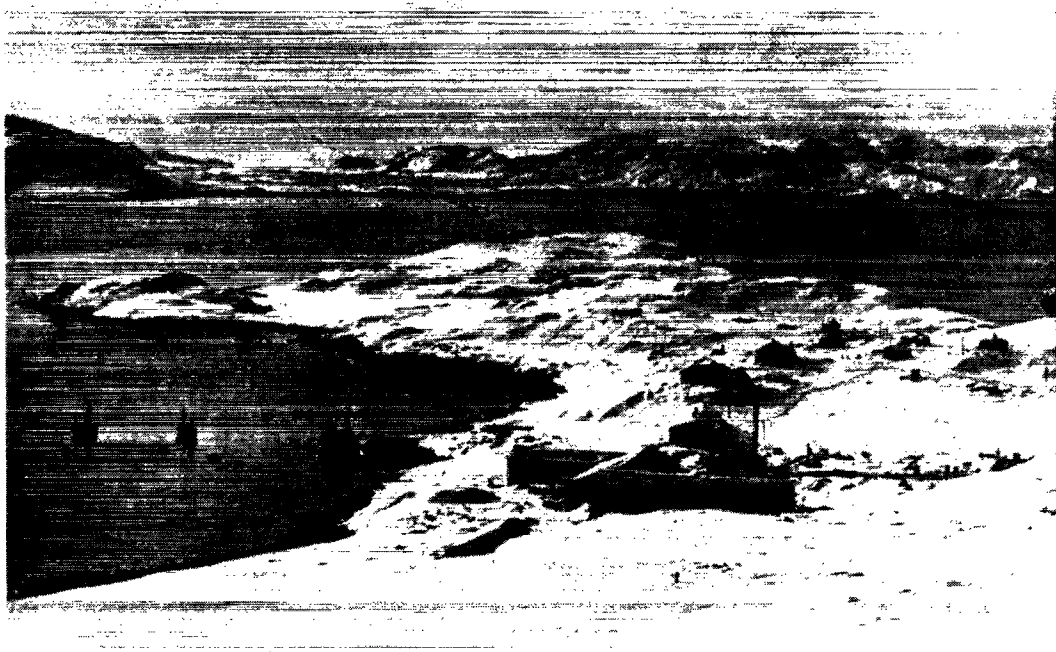
De fleste har sikkert en følelse af, at fabriksvirksomhed under arktiske forhold må arbejde med problemer af særegen art sammenlignet med lignende virksomhed under mere civiliserede forhold og under mildere klima. Dog er problemerne ikke knyttet til klimaet alene, men i endnu højere grad til de særlige forhold, der gør sig gældende i tyndt befolkede egne med ringe adgang til de forskellige hjælpemidler, som en fabrik er afhængig af. De samme problemer vil man også tildels have i en tyndt bevokset tropeegn. Anlæggelsen af en fabriksvirksomhed i arktisk område kræver ganske særlige forberedelser, som i sig selv frembyder problemer, som man er fri for f. eks. i Danmark. Skal man bygge en fabrik i Herlev eller Holte, vil firmaer, som ikke bor alt for langt borte, kunne påtage sig at levere alle materialer pr. jernbane eller lastbil til selve pladsen, og har man glemt et eller andet, kan det ret hurtigt fremskaffes. Men skal fabriken bygges i Grønland, må alle materialer fremskaffes og samles forud og intet må glemmes. Af mange materialer må der være overskud for at kunne imødegå eventuelle tab ved transport eller under fabrikens opførelse. Der må være reserver tilstede af en mængde materialer. Og dernæst må materialerne for en stor del emballeres, hvorefter det hele må sendes over Atlanten. Alene disse forhold ved fremskaffelsen fordyrer byggeudgifterne meget, men hertil kommer, at der til prisen må lægges fragt for transporten til den fjerne byggeplads, og det løber op til antagelige beløb. Hertil kommer tab ved losning og ved opbevaring, der som regel må ske i fri luft den første tid, hvorved storm og regn får tid til at tage »told« af værdierne. Losning må som regel foregå på åben strand, og det tager tid. Arbejdskraften til fabrikens opførelse må medbringes fra Danmark eller andet sted, idet man ikke kan regne med at skaffe arbejdskraft nok i en tyndt befolket egn, hvor tilmed al arbejdskraft er ganske ukendt med et sådant arbejde. Dette medfører igen nødvendigheden af at bygge beboelsesbarakker og kantiner til arbejdsstaben. Og næsten al proviant må medbringes vel indpakket og beskyttet, og til trods herfor vil megen proviant tage skade, inden det bliver brugt. Da byggeriet som regel kun kan foregå i sommertiden, der er ret kort, må arbejdet forceres gennem overarbejde i ud-

strakt grad. Til transporten må medbringes lastbiler, der skal være særlig stærke og bl. a. helst have 4-hjuls træk, da der ingen veje findes, og transporten må foregå over det, man kalder stok og sten. Brændselsolie må medbringes i tønder til lastvognene og andre hjælpemaskiner, såsom kompressorer og cementblandemaskiner.

Dette er blot i hovedtræk de problemer, man får at tumle med, og det siger sig selv, at en fabrik i det arktiske må blive meget dyrere at bygge end en tilsvarende i Danmark. Hvor meget dyrere, kan ikke siges, men det kan vist let beløbe sig til 100 %. Men de særlige vanskeligheder er ikke hermed forbi. I Herlev eller Holte vil der i nærheden findes vandledninger og elektriske kabler, som fabriken kan tilsluttes, men i Grønland må der til fabriken brug opføres selvstændig maskincentral og elværk. Vandet må tages fra en elv eller en sø, da brøndgravning eller -boring ikke lader sig gøre. For at modstå de store kuldegrader, må vandledningen isoleres ekstra godt med svær trækasse, glasuld og eventuel elektrisk varmekabel. Alt dette fordyrer såvel opførelsen af fabriken som dennes drift i betydelig grad.

Opførelsen af en sådan fabrik er derfor kun berettiget, hvis den høje opførelsessum modsvares af billigere priser på de råmaterialer, som fabriken skal arbejde med, eller på lavere arbejdslønninger i forhold til de lande med hvis produkter de grønlandske skal konkurrere, eller hvis det kan tænkes, at der i det pågældende arktiske land findes et marked, der kan dækkes, og hvorved der kan spares fragtudgifter for tilsvarende varer andet sted fra. Og råmaterialerne må være af en sådan art, at de nødvendigvis må behandles på stedet. Hvis de uden skade kan transporteres til Danmark eller anden oversøisk plads i ubehandlet eller kun delvis behandlet tilstand, vil dette ofte være at foretrække. De arktiske landes produktioner har af dyriske produkter mest bestået af skind, spæk, lever og fuglefjer, som har kunnet eksporteres i tørret eller saltet tilstand. Af fisk er de vigtigste torsk, hellefisk, havkat, haj, laks, helleflynder og endelig rejer. De fire første fiskearter egner sig ikke til konserver. Af de øvrige har man allerede før krigen henkogt laks og helleflynder, men forekomsten har ikke været stor nok. Også rejer blev henkogt før sidste krig, ved Holsteinsborg, men forekomsten blev tilsidst for lille. Efter krigen har man fundet nye forekomster, den største i Diskobugten og en noget mindre i Julianehåb distrikt. De store forekomster i Diskobugten kan kun udnyttes i ca. 4 måneder om året, idet farvandet resten af tiden er mere eller mindre islagt. I Julianehåb distrikt er der normalt ingen vinteris bortset fra de inderste fjordområder, og man kan som regel her udnytte forekomsten hele året, hvilket er en fordel. Man har desuden i Julianehåb en betydelig fåreavl, hvis produkter også egner sig til en fabrikmæssig oparbejdning.

For at udnytte disse produktioner har man foreløbig opført to anlæg, nemlig et mindre anlæg for rejhermetik ved Christianshåb, samt en større, moderne fabrik ved Narssaq i Julianehåb distrikt. Ved Christianshåb kan man kun arbejde ca. 4 måneder

Hermetikfabriken i Narssaq i den første efterårssne, mens fjorden endnu er isfri.

om året. Man fremstiller her dåserejer samt frosne, pillede rejer til eksport i cellofanposer. Fabriken ved Narssaq er kombineret med et moderne slagteri med fryseanlæg og kan arbejde hele året. Ved opførelsen er der taget hensyn til alle de krav, man i vore dage stiller til en virksomhed, som fremstiller levnedsmidler. Fabriken er autoriseret af de danske sundhedsmyndigheder og er i 1953 ligeledes blevet godkendt af de amerikanske veterinærmyndigheder som leverandør til de amk. militærstyrker. Fabriken består således af en afdeling for rejehermetik og en slagteriafdeling med dybfryser og med et fryselager, der kan rumme ca. 4.000 frosne lammekroppe. Til denne afdeling er i slagtetiden knyttet en kontrollerende dansk dyrlæge. Slagtehal og svaalehal for kød er fuldt moderne. Afdelingen for rejehermetik består af en pillehal med arbejdsplads for ca. 100 kvinder. I hallen findes rejekogere, lukkemaskiner og autoklave m. v. Gennem et højttaleranlæg kan der sendes grammofoonmusik i arbejdstiden. Temperaturen er behagelig for arbejderne, og lokalet oplyses ved lysstofrør. Til afdelingen er knyttet kølerum, lagerrum for færdigvarer samt nogle røgovne for røgning af hellefisk og kød.

Under rejetrawlingen fanges en del hellefisk, hvoraf de største fileteres, saltes og eksporteres og de lidt mindre røges til salg i Grønland. I slagtetiden bruges denne afdeling til fremstilling af kødkonserves og røgvarer af lammekød. I kældrene er der rum for saltning af lammeskind, kød, rullepølser m. v. Om sommeren benyttes en del af slagteafdelingen til sortering og pakning af indhandlet uld. Desuden findes der i kælder-afdelingen værksteder for tømrer, bødker og maler. Ligeledes findes i fabriken lagerafdeling for forskellige forbrugsvarer samt moderne værksted for fremstilling af konservesdåser. Endvidere er der foruden de nødvendige kontorlokaler en gæsteafdeling med 5 gæsteværelser, dagligstue, elkøkken og badeværelse. Til fabriken hører en maskincentral med oliefyret dampkedel samt maskinværksted. Desuden hører til fabriken et kraftigt elværk, som også leverer strøm til radiostationen og til byen Narssaq. Der findes ialt 61 beboelseshuse, som henhører under fabriken og som dels benyttes af funktionærer, dels udlejes til private, hovedsagelig fabrikens arbejdere. I en særlig bygning er der et anlæg for fremstilling af mel af rejeskaller samt fiskemel. Der findes moderne maskinvaskeri og moderne toiletafdeling med tilhørende brusebadsanlæg.

Fabrikens arbejdsturnus falder omtrent således, at der i tiden ca. $\frac{1}{11}$ til ca. $\frac{1}{8}$ arbejdes omtrent udelukkende med rejehermetik. I den øvrige tid er slagteriet og fremstillingen af kødkonserves i gang, og i den tid arbejdes der ikke med andet. Rejerne fiskes dels med kuttere, som tilhører »Den kgl. grønlandske Handel« og dels med private kuttere, som sælger deres fangst til fabriken. Ialt arbejder 5-7 kuttere. Rejeforekomsten er varierende og er størst i månederne januar-april incl., men noget mindre den øvrige tid af året. I slagteperioden indtransporteres slagtelammene fra hele distriktet med kuttere og slæbepramme. I 1953 afhentedes på den måde ca. 8,500 dyr, hvoraf omtrent halvdelen blev eksporteret som frosne kroppe til Danmark, og resten blev solgt i Grønland som hele kroppe eller konserves af forskellig art samt i form af røgede eller saltede varer.

Medens de fleste af fabrikens funktionærer endnu er danske, er al anden arbejdskraft grønlandsk, og denne arbejdskraft er vidt forskellig fra tilsvarende dansk. På en dansk fabrik vil man som regel have en fast og ret veltrænet stab af arbejdere, som man kan regne med møder hver dag, og som ikke kræver uafbrudt tilsyn og kontrol. Man risikerer ikke, at halvdelen af arbejdsstaben pludselig uden varsel en dag udebliver fra arbejdet. Men dette er noget, man må være forberedt på i Grønland. I en travl tid, hvor man f. eks. har brug for 75 pillersker for at afvikle dagsproduktionen uden for meget overarbejde, kan man godt risikere, at der en morgen pludselig kun stiller halvdelen. Man må da søge arbejdet afviklet ved hjælp af overarbejde og søge tilførselen formindsket den næste dag. Også under selve arbejdet kniber det meget med stabiliteten. Personalet gør sig utallige svinkeærinder dagen igennem, navnlig for at få lejlighed til at ryge cigaretter, hvilket er forbudt i fabriken. Det går naturligvis ud over

Narssaq-fabriken set fra havet en sommerdag, mens en af Den kongelige grønlandske Handels rejfiskerbåde er ved at bringe dagens fangst iland til behandling på fabriken.

deres egen fortjeneste, men det giver også nogen ustabilitet for arbejdet, som ikke er heldig i en fabriksvirksomhed. For de timelønnede er det endnu vanskeligere, idet de fleste af dem benytter enhver lejlighed til at forlade arbejdet i kortere eller længere tid, hvis de ikke er under konstant opsyn, og der er jo grænser for hvor mange opsynsmænd, der er råd til at have. Udeblivelse fra arbejdet er mest udpræget, når der i nogen tid har været god fortjeneste, idet mange da simpelthen holder ferie, til fortjenesten er brugt. Denne mentalitet søger man på forskellig måde at modarbejde, da den bevirker, at det bliver vanskeligt at udnytte en midlertidig stor forekomst af rejer, selv om der i virkeligheden findes arbejdskraft nok.

Men det hele er endnu nyt for befolkningen, og der er ingen tvivl om, at vanskelighederne i så henseende vil formindskes med tiden, og arbejdet finde den rytme, der betinger en jævn og tilfredsstillende produktion. Allerede efter mindre end to års forløb er personalets arbejdsydelse på akkord næsten fordoblet.

Narssaqfabriken er opført med fremtiden for øje og har en større kapacitet end strengt nødvendig i øjeblikket, men hvis dette ikke var tilfældet, ville fabriken hurtigt blive for lille. Man har alt for ofte bygget for småt i Grønland, og det er velgørende at se, at man for en gangs skyld ikke har været for smålig på det område. Antagelig kan fabriken tage en produktion på $\frac{1}{2}$ -1 mill. kg rejer og ca. 20.000 lam årlig uden at skulle udvides. Det rejefelt, som benyttes nu, kan næppe yde så meget, men i 1953 blev der fundet et nyt og lovende felt, omend lidt længere borte, og der er stadig mulighed for at finde nye felter. Det vil naturligvis tage nogle år, før fåreholderne kan levere 20.000 lam, men muligheden er til stede. I 1953 behandledes ca. 150.000 kg rejer, og der slagtedes ca. 9000 lam.

Hvis man vil indmelde sig i pessimisternes rækker, vil man naturligvis kunne pege på, at rejerne, grundet forandringer i havets temperatur eller af andre årsager, kan forsvinde, og at fårene kan formindskes i antal på grund af strenge vintre, og at det hele kan gå tilbage i stedet for frem. Men det nytter ikke at være pessimist, hvis man vil gøre en indsats for at fremme den grønlandske produktion. Der må altid tages en vis risiko i arktiske eller subarktiske egne, hvis man vil søge at skabe en produktion. Fejltagelser og fejlpositioner kan ikke helt undgås, men også disse er med til at skabe en sum af erfaringer, der kan komme fremtidens arbejde tilgode.

Det har vist sig, at fabrikerne ved Christianshåb og Narssaq har kunnet fremstille en god salgsvare i dåserejer, og efterhånden som der høstes erfaringer, og arbejdskraften bliver mere rutineret, vil kvaliteten kunne forbedres yderligere. Også pillede, frosne rejer i cellofanindpakning er ved at vinde fodfæste på markedet. Efterhånden som de grønlandske rejer bliver mere kendt, er der grund til at tro, at en endog meget stor produktion vil kunne afsættes både i Danmark og til eksport. Den producerede kødkonserves er hidtil i overvejende grad blevet afsat i Grønland, og der har i det store og hele været tilfredshed med kvaliteten. Der skulle således være gode muligheder for, at en stigende overskudsproduktion af kød og kødkonserves kan afsættes til rimelige priser.

Fabriken i Narssaq har ikke arbejdet længe nok til, at man kan sige noget afgørende om rentabiliteten, som jo iøvrigt er i høj grad afhængig af faktorer, som man ikke kan påvirke. En stigende udnyttelse af kapaciteten billiggør jo produkterne. Men en stigende produktion er afhængig af rigelig forekomst af rejer og dygtige fiskere og af en yderligere forøgelse af fåreholdet. Og endvidere gælder reglen om forholdet mellem tilbud og efterspørgsel jo lige så vel Grønland som andet sted. Det kan dog siges, at de erfaringer, der er gjort i de knap to år, fabriken har været i drift, giver grund til nogen optimisme med hensyn til rentabiliteten.

Narssaq har altid været et smukt og hyggeligt udsted, hvor tilværelsen formede sig roligt og uden større hastværk eller mange begivenheder, ganske som ved de fleste lignende pladser. Men som følge af fabrikens virksomhed blev hele tilværelsen revolu-

Arbejdet er i fuld gang på fabriken. De pillede rejer kontrolvejes. I den gode tid er der brug for ca. 75 pillersker om dagen for at afvikle produktionen tilstrækkeligt hurtigt.

tionerret for befolkningen. Folk begyndte at flytte til stedet fra andre pladser, og på 3 år blev der dels på offentlig, dels på privat initiativ bygget ca. 100 nye beboelseshuse, og indbyggerantallet er fordoblet. Tranlampernes og senere petroleumlampernes rødlige skær er nu afløst af elektrisk lys, og de elektriske gadelamper trækker nu deres lysende bånd mellem husene, hvor man før i vinteraftener fandt vej uden lys eller ved hjælp af en lommelygte eller flagermuslygte. Den hyggelige duft af brændende revlinglyng og kvas fra de rygende skorstene er borte. Ingen har mere tid til at samle den slags brændsel, som nu er afløst af kul. Kogeplader og elkomfurer begynder at snige sig ind til stor lettelse for husmødrene. Pengeøkonomien har helt afløst den tidligere naturaløkonomi, hvilket ikke er underligt, idet fabriken gennemsnitlig pr. dag året rundt udbetaler 1.000-1.200 kr. i arbejds løn og honorarer. For indkøbte lam, får, uld og skind udbetaltes i 1953 ca. 375.000 kroner. Alt dette har igen medført et behov for butiksvarer, som har sprængt alle rammer. Hverken butik eller pakhusplads kan honorere

I slagtesæsonen er en dyrlæge fast beskæftiget på fabriken for at kontrollere hver enkelt af lammekroppene, så fabriken i enhver henseende er i stand til at levere førsteklases varer, der er fuldt konkurrencedygtige på verdensmarkedet.

disse krav, men forholdene bliver hurtig forbedrede. Også andre problemer melder sig som følge af den store befolkningstilvækst. Skolen er alt for lille og må hurtig udvides. Der er hårdt brug for læge og mindre hospital, men det kommer også i nær fremtid. De mange kvinder, som arbejder på fabriken, har ofte små børn, som ikke kan blive passede ordentlig, og en børnehave er tiltrængt, men kommer vist allerede i år. Vandforsyning, renovation og varetransport kræver bedre veje, og navnlig er det påkrævet med en god transportvej mellem fabriksområdet og den tidligere bydel, som er adskilt ved en ret dyb dalsænkning. Også en sådan vej menes at komme snart. Det kniber med at få lavet mad i de huse, hvor husmoderen er på arbejde, og for at afhjælpe dette savn er der åbnet en kantine, hvor der for en rimelig pris kan købes varm mad. Befolkningen savner plads til møder, sammenkomster og filmforevisning, og selv om der bødes på dette ved at udlåne nævnte kantine lejlighedsvis, er det dog ikke en tilfredsstillende løsning, idet kanten er for lille. Men der arbejdes på at samle midler til opførelse af et forsamlingshus. Mange problemer melder sig for den voksende by, men de søges løst, og såvel »Den kgl. grønlandske Handel« som Grønlandsdepartementet viser stor velvilje i retning af at få disse problemer løst snarest muligt.

For befolkningen har de forandrede forhold utvivlsomt medført bedre levevilkår. For et par år siden kunne man ved Narssaq – som ved mange andre pladser – se mange

børn og voksne med dårlig for ikke at sige elendig beklædning. De fleste af husene var heller ikke af en standard, som det var værd at prale med. Men husene udbedres hurtig eller afløses af nye, og befolkningens beklædning har undergået en forandring til det langt bedre. Pjaltede børn ses næsten ikke, og de voksne, som om aftenen eller om søndagen promenerer på vejene, adskiller sig i klædedragt ikke meget fra befolkningen i en tilsvarende dansk landsby.

En arbejdsfordeling, hvor det i overvejende grad er stedets kvinder, der kan finde vedvarende lønnet arbejde, medfører et problem med hensyn til beskæftigelse af mændene. Hidtil har de store byggeforetagender i alt væsentlig kunnet beskæftige mændene, og det kan måske vedvare et par år endnu, men en dag vil det være slut med det ekstraordinære byggeri, og mange mænd vil være uden arbejde. Fiskeriet er næsten det eneste erhverv, der kan være tale om. Desværre er der ikke særlig mange torsk lige i nærheden af Narssaq, men i den yderste del af fjordene, 2 à 3 timers sejlads borte, er der torsk nok, men for at udnytte denne forekomst er det nødvendigt med flere og større både. Men de kan skaffes. Noget helt andet er, om disse mænd, som så længe har gået som daglejere, kan blive gode fiskere og få noget ud af det. Når fiskehuset her bliver fornyet og moderniseret, skulle der være gode muligheder for, at alle mændene kan finde god og lønnende beskæftigelse.

I en tid, hvor mange små og større beboede pladser i Grønland affolkes, og andre pladser forvandles fra bopladser og udsteder til byer, er befolkningen ude for omstillingsproblemer, som de fleste danske næppe helt fatter rækkevidden af. Men disse problemer kræver deres løsning, og de erfaringer, man erhvervsmæssigt, materielt og kulturelt i denne tid gør ved Narssaq og ved andre byer, hvor denne omstilling er i fuld gang, vil utvivlsomt være af ikke ringe betydning for de mænd og kvinder, som i fremtiden skal være med til at løse problemerne.